

Memòries dels primers trenta anys de la vida de l'Anna Solà Sardans, la Niteta de cal Solà, narrades en primera persona a partir dels seus records, cartes, escrits i documents recollits per la seva filla Anna Maria Batalla Solà.

Continguts:

LA FAMÍLIA

LA INFÀNCIA

L'ADOLESCÈNCIA

LA REPÚBLICA

LA PRIMERA FEINA

LA JOVENTUT

L'ANY 1936

LA GUERRA CIVIL

LA MILITÀNCIA

ELS COMPANYS

EL FINAL DE LA GUERRA I LA RETIRADA

LA TORNADA I LA DETENCIÓ

LA PRESÓ DE MANRESA

LA PRESÓ DE LES CORTS

EL CONSELL DE GUERRA

LA CONDEMNA I EL DIA A DIA A LA PRESÓ

LES MALALTIES, LA INFERMERIA I EL METGE

LES MONGES, LES GUARDIANES I EL CAPELLÀ

LES COMPANYYES DE LES CORTS

CÀSTIGS I TORTURES

LA REDEMPCIÓ DE PENA

L'INICI DE LA CORRESPONDÈNCIA AMB JOSEP BATALLA SALVAT

LA LLIBERTAT CONDICIONAL

LA TORNADA A MANRESA I L'OSTRACISME LABORAL

ESPERAR I DESESPERAR

LES VISITES A LA MODEL

1945 - ARRIBA LA LLIBERTAT DEFINITIVA

1946 - UNA NOVA VIDA LLUNY DE TOT

1951 - EL RETORN

LA FAMÍLIA

Jo, Anna Concepció Aurora, vaig néixer a Manresa l'1 de novembre de 1918. El meu pare, Josep Solà i Franquesa, era d'Artés, nat el 1880 i tercer fill d'una casa anomenada cal Ros. Els seus germans es deien Manel i Antoni. El seu destí era ser pagès o anar al seminari. El seu padrí, que vivia a Barcelona i no tenia fills, li va pagar els estudis a un col·legi de La Salle. Apassionat de l'art i la música, ben aviat s'adonà que no tenia gens de vocació de capellà. Va aprendre dibuix i delineació i finalment es decantà cap a l'artesania de la talla. Va esdevenir mestre fuster especialitzat.

La meva mare, Francisca Sardans Viñas, era de Santpedor, d'una casa anomenada Ca la Clara, on des de diverses generacions hi havia pubilles. Havia nascut el 1882, la seva germana gran es deia Carme i més tard va néixer un germanet, el Joanet, que no estava gaire bé de salut. A ella li deien Francisqueta, i va anar a costura fins als deu anys; després es va haver de quedar a casa cuidant el nen i ajudant a l'hort.

Quan tenia uns disset anys, en un ball de festa major va conèixer el Josep Solà, van festejar dos o tres anys i es van casar el 1901. Van viure a Santpedor, i el 1903 va néixer la primera filla, la Maria. Aviat es van traslladar a Manresa. Ell va participar en la construcció de la farinera La Florinda i altres fàbriques, i ho alternava amb el disseny i construcció de mobles per a particulars.

Van tenir més fills: l'Antoneta, que va morir de pulmonia als dos o tres anys, i el Nasiet, que va morir d'accident abans de fer l'any en caure dels braços de la dida. La mare va quedar traspalsada i no es va recuperar fins que el 1918, quan ja tenia trenta-sis anys, vaig néixer jo. El part va ser llarg i difícil, jo era petita i lletja, tant, que sempre em portava tapadeta perquè li feia vergonya mostrar-me. Tothom pronosticava que seria una noia de "la nova era". S'havia acabat la Primera Guerra Mundial i el món entrava en la modernitat.

La meva padrina fou la mare del que més tard seria el conegut actor manresà Josep Maria Isart. Em va regalar una medalleta d'or de la Mare de Déu de Montserrat que no em vaig treure mai fins que me la van arrencar del coll els policies que em van detenir a primers d'abril de 1939, quan em va tocar viure el període més fosc i amarg de la meva existència.

LA INFÀNCIA

A l'inici dels anys vint vivíem a la carretera de Cardona. Tenia dos anys quan vaig contraure la diftèria, i ja em tenien preparada la mortalla quan el metge va decidir practicar-me una traqueotomia d'urgència. Se'n va sortir i em va salvar la vida. A partir d'aquell moment vaig créixer sana i robusta. Era una criatura espavilada, rossa i d'ulls verds. La joguina del meu pare.

Vaig anar a l'escola de Sant Ignasi. Tinc el record que van fer anar tota la canalla amb una bandereta a rebre el rei Alfons XIII quan va venir a Manresa. Va ser una decepció, era molt lleig i tothom li deia *el Cametes*. Vaig aprendre a llegir i escriure molt aviat. Els meus pares em feien llegir el diari davant dels coneguts, que restaven admirats i deien: "Aquesta criatura llegeix com un advocat".

Era gairebé la més petita de la classe i quasi sempre anava de les primeres. Alguna nena més gran em tenia mania i quan anàvem al pati no em deixava jugar, em deia: "Niteta, no et som amics", fins i tot em donava empentes i em volia pegar. Jo em defensava a mossegades, i una altra nena em feia de protectora. Es deia Noguera... li deia la Noguetera. La meva mestra era Doña Concepció. Em vaig fer molt amiga dels seus fills i sempre em convidaven a casa seva a berenar i a jugar.

Havíem canviat de pis i vivíem al carrer Circumval·lació. Recordo que jugàvem baixant de cul, com en un tobogan, per aquells descampats de la muntanya del Castell i ens empastifàvem tota la roba de fang. Recordo el nom d'una amigueta, l'Antoñita de cal Victori. Ens havien fet un patinet amb quatre fustes i unes rodes, feia un soroll terrible i fèiem enfadar els veïns.

El meu pare era lliurepensador i d'esquerres. No anava a missa, però tenia molt bona relació amb tothom. Els burgesos manresans el cridaven sovint perquè els arrangés els mobles, i discutien de política.

La meva germana Maria era quinze anys més gran que jo, treballava en una sastreria i portava la casa, ja que la mare estava delicada de salut. Elles dues anaven a missa i van decidir que faria la primera comunió jo sola al convent de les monges Reparadores. A mi m'hauria agradat fer-la amb les nenes del col·legi, i aquest va ser el primer enfrontament

seriós amb la meva germana, situació que es va mantenir al llarg de tota la vida. Totes dues teníem un caràcter fort i sempre estàvem com gat i gos!

La meva germana s'assemblava físicament a la meva mare, era morena i prima. Tenia molts pretendents, però els rebutjava de mala manera. Era una noia molt independent i autoritària, es reia de les seves amigues, la Serafina i la Manuela, que tenien nòvio, i els deia que ella no es casaria mai, que no havia nascut per ser "l'escopidora de cap home". I ho va complir: va morir soltera als vuitanta anys.

El meu pare anava els diumenges a muntar les tarimes dels músics que tocaven sardanes i les tramoies dels teatres. Des de ben petita l'acompanyava als concerts i sarsueles, i de vegades em feien sortir de figurant. Recordo l'èxit que vaig tenir a *Gigantes y cabezudos*, on em van disfressar de Baturrico. Vaig fer tantes moneries a l'escenari que vaig posar el públic dempeus i em van tirar monedes i tot! Sempre cantava i ballava i volia ser artista.

Als vuit anys vaig començar les lliçons de solfeig amb unes senyoretetes del carrer de Sobrerroca, que a més de música feien classes de dibuix i pintura. Muntaven al seu pis unes tertúlies culturals amb petits concerts i recitals de poemes, tot plegat en un ambient d'estricta catolicisme, amenitzat amb rosaris i lectures de vides de sants.

L'ADOLESCÈNCIA

Un dia, potser ja tenia onze anys, vaig anar a classe amb un vestidet de màniga curta i sense mitges; era a finals de maig i feia molta calor, s'acabava el mes de Maria i estaven resant el rosari. La senyoreta em va mirar escandalitzada i va dir davant de tothom: "Niteta, on vas tan indecent? Vés corrent a canviar-te". Jo em vaig sentir tan ofesa que vaig llançar el llibre de solfeig al mig de la classe i vaig sortir plorant. Aquell incident va posar fre temporal als meus estudis musicals. Em van venir a buscar a casa dient que no n'hi havia per a tant, però el meu orgull va ser més fort i no hi vaig voler tornar. Sempre me'n vaig penedir.

LA REPÚBLICA

L'adveniment de la República va ser acollit amb gran entusiasme per tota la família i amics. Jo tenia dotze anys. Els anys precedents havien estat de molta confusió, però jo era petita i no vaig ser mai conscient de res. Sentia que els grans parlaven de les vagues, el pistolisme, la dictadura del Primo de Rivera, però a mi no m'afectava.

El meu pare tenia un germà a Vic, el Tonet, que era solter. Li agradaven molt els cavalls i tenia carruatges. Feia de cotxer, que era un taxista amb cotxe de cavalls. Anava a l'estació i portava els viatgers a la seva destinació. Ell vivia a la fonda Ca l'U. Aquest oncle tenia diners, li agradava invertir en borsa, viatjar i viure bé. De jove havia fet el servei militar a Pamplona i havia sigut assistent del marquès de Palmerola, un dels preceptors del jove rei Alfons XIII. De tant en tant anàvem a Vic. Era un viatge pesat, però m'agradava perquè l'oncle sempre em feia regals i em donava un duro de plata.

La meva mare també tenia una germana gran, la Carme. Era una dona de gran bellesa: ulls verds, pell blanca i una espectacular cabellera negra fins a la cintura. S'havia casat amb un estudiant de dret molt més jove, que es deia Reguant, i més tard, quan fou advocat, amb les seves argücies va aconseguir desposseir els altres germans d'una part important de l'herència. A la meva mare li va estafar tres-cents duros i una vinya! Això va provocar la ruptura familiar. Jo veia d'amagat els meus cosins perquè no era ben conscient de la malifeta de la meva tia. Anys més tard, vaig demanar als meus pares que impugnessin aquell testament però no es van veure amb cor d'iniciar el plet. Em vaig enfadar molt!

LA PRIMERA FEINA

En acabar l'escola obligatòria, la mestra va aconsellar al meu pare que em fes cursar el batxillerat, però l'home va pensar que no em podria pagar una carrera a Barcelona i va decidir que la millor opció era el Comerç. Em va matricular a l'acadèmia Massegú, a cal senyor Pepet, deia ell, i vaig aprendre taquimecanografia, francès i comptabilitat.

Tenia poc més de catorze anys quan vaig trobar la primera feina d'auxiliar administrativa en una empresa d'olis i sabons que es deia cal Padró. Vaig ser molt feliç allà, em tractaven molt bé, tot i que un dels caps, el senyor Pepito, tenia molt mal geni, però la secretària, que es deia Ramoneta, em va ajudar molt. Com que jo era molt ràpida amb la taquigrafia,

vaig esdevenir indispensable a l'hora de prendre notes al dictat i la posterior redacció de cartes comercials.

Amb els diners que el meu pare em va donar del meu primer sou vaig comprar un retall de roba per fer-me un vestit. La meva germana era sastressa i jo també sabia cosir, però no m'agradava gens. Tot i així, vaig copiar uns patrons d'una revista de modes i em vaig tallar i confeccionar un vestit.

LA JOVENTUT

Els problemes amb ma germana, que ja tenia trenta anys, continuaven. Un dia vaig decidir tallar-me les trenes. Quan ja me n'havia tallat una, em va enxampar per darrere i em va clavar una sonora bufetada. Després, de mala manera, em va tallar l'altra i em va deixar el cap esquilat a la lleona, semblava una boja! Allò va ser un sacramental de crits i plors. Al final va haver d'intervenir el meu pare i li va deixar clar que m'havia de deixar en pau. Des d'aquell dia, es va acabar el control.

Feia un cert temps que s'havia inaugurat una biblioteca a Manresa. Hi anava amb el meu pare i llegíem de tot: clàssics, llibres històrics, biografies, novel·les... després ho comentàvem. Vàrem comprar una ràdio i venien alguns coneguts a escoltar-la, i jo feia tertúlia amb els grans. Recordo que vaig assistir a un acte on parlava el doctor Pous i Pagès. El vàrem anar a saludar i li vaig preguntar alguna cosa. Va ser molt amable i em va firmar un seu article amb una dedicatòria que deia: "A la gentil nena Anna Solà, com a prova d'admiració a la seva clara intel·ligència".

Aquella època va ser la més feliç de la meva vida. Vaig reprendre les classes de música amb la senyoreta Maria Escuder Grané, una jove pianista, deixeble del mestre Molinari i de Blanca Selva, que feia poc havia acabat la carrera i vivia a la carretera de Vic, a la cantonada amb el carrer d'Alta Puigterrà. Durant un temps, també vaig aprendre guitarra amb el músic Josep Tarrés, que va ser assassinat el 1936.

Les novetats i els invents del moment m'atreien molt. El meu pare em va regalar una càmera i em vaig aficionar a la fotografia. Com que sempre volia fer un pas més, em va donar permís per muntar un petit laboratori de revelatge a casa. Fins que no vaig dominar la tècnica, vaig tenir algun ensurt i m'havia cremat amb els esquitxos dels líquids de

revelar, però el meu pare era un home tolerant i m'ho perdonava tot, encara que ma germana i la mare rondinessin i diguessin que algun dia explotaria la casa.

Un altre cop havíem canviat de pis. Un amic del meu pare li havia ofert llogar-nos l'entresol de la seva finca a la carretera de Vic. Era un piset molt maco. Finalment vaig tenir una cambra pròpia, ja que fins llavors dormia amb ma germana, i em van comprar un piano. També em vaig aficionar a l'esperanto. Tenia catorze o quinze anys i trobava genial que s'hagués inventat una llengua amb la qual es podria entendre la gent de tot el planeta.

M'agradaven molt els llibres que parlaven del control de la ment, d'hipnotisme, de telepatia... també el magnetisme i l'astrologia, temes molt de moda en aquella època. Llegia llibres de Camille Flammarion i em passava estones intentant comprovar si podia fer girar algú amb el poder de la ment. També admirava els estoics, que tenien control sobre el dolor i les emocions.

Una vegada vaig demanar l'horòscop a un professor astròleg que s'anunciava en una revista i, casualitat o no, em va anunciar uns fets que van resultar profètics: *"A partir de los dieciocho años y durante una década te verás rodeada de personas o bestias feroces que te acosarán y te atacarán, correrás grandes peligros, incluso de muerte, pero conseguirás salir adelante y tendrás una larga vida"*. Em deia que si li enviava una quantitat de diners i segells per a la resposta, m'ampliaria la predicció i em donaria consells molt útils. Com és natural, no en vaig fer cas, però sempre he pensat que ho hauria d'haver fet.

En aquella època tenia una amiga molt amiga, era la *Mundeta del Mundial*, Mundeta Biosca, filla de l'amo d'un conegut hotel-restaurant de Manresa, la Gàbia. Ens encantava disfressar-nos, cantar, ballar i fer d'artistes imitant les dives del cinema. Una vegada ens vam disfressar i maquillar amb roba i sabates de taló de la seva mare, vàrem agafar una ampolla de xampany i ens la vàrem beure tota; vam caure rodones, sense poder parar de riure. No teníem ni idea que ens havíem emborratxat.

El cinema era una gran diversió. Quan van estrenar *El desfile del amor* la Mundeta va dir als seus pares que hi anava amb els meus, i jo vaig dir als meus que hi anava amb els seus. Resultat, vam anar soles al cinema, hi vam entrar a les quatre de la tarda i ens va agradar tant que vam repetir; així va passar l'estona i en vam sortir quan es va acabar l'última sessió. Mentrestant, els nostres pares ens buscaven desesperats per tot Manresa, i encara

sort que algú els va dir que ens havien vist al cinema. Ens els vam trobar a la sortida, i l'esbronc va ser fenomenal!

Quan ja érem una mica més grans, ens van convidar als actes de l'elecció de Miss Catalunya i vam poder veure de prop totes aquelles noies tan guapes i elegants. Jo també era molt presumida i m'agradava anar a la moda, però tenia bastant pit i els nois em deien coses, sobretot un veí forner que sempre em xiulava i em molestava. Tot plegat em feia molta ràbia i vergonya. Em volia aprimar i vaig decidir que no tornaria a menjar aquells plats de col i patata amb cansalada, ni les mongetes amb botifarra que es menjaven el meu pare i ma germana, només prendria una mica de sopa i dues costelletes de xai. És clar que no podia renunciar a la xocolata desfeta, la nata i les ensaïmades que menjava per esmorzar els diumenges al matí. La meva germana estava furiosa!

L'any 1934 vaig anar per primera vegada a la platja, a Castelldefels. Teníem uns cosins de lluny a Sant Fruitós de Bages i un dels nois, en Magí, es va comprar una moto enorme a la qual va afegir un sidecar. Ens van convidar a mi i la meva germana, i com que no teníem vestit de bany, el vam llogar, i va ser una experiència magnífica.

Les meves lliçons de piano donaven fruit i vaig avançar molt. La Maria Escuder em va fer comprar el *Solfèo de los solfeos* i diversos llibres de piano, que després va heretar la meva filla, i jo cada dia tocava com a mínim una hora i mitja, fet que disgustava la propietària de la casa, la senyora Roseta, que em va començar a agafar mania.

M'encantava ballar sardanes i anar als aplecs. El meu pare estava sempre amb els músics i tenia molta amistat amb els mestres Sarret i Arbós, i Juanola; l'Antoni Reguant dels ballets; el senyor Ignasi Clop, pianista i fundador del Montepío dels músics; el Damià Rius, que molts anys més tard va ser el director del Conservatori Municipal, etcètera.

Jo era una nena alegre i feliç, de tant en tant convidava amics a berenar, tocàvem el piano, cantàvem, i escoltàvem música a la ràdio, fet que encara molestava més la mestressa del pis, que aprofitava qualsevol ocasió per queixar-se al meu pare, dient que era una noia massa lleugera i que valdria més que anés a les Filles de Maria. Un dia ell es va enfadar i li va contestar que no fèiem cap mal i que ens deixés en pau.

Recordo amb nostàlgia el primer i últim *réveillon* de la meva joventut, era l'any 1935, feia un mes que havia fet disset anys i em van convidar al Mundial amb la meva amiga

Mundeta. Vaig estrenar una faldilla llarga de vellut negre amb una bruseta de seda georgette de color salmó i les primeres sabates de taló alt. Va ser meravellós, llàstima que poc després de la mitjanit, quan tothom havia brindat per un feliç 1936 i estàvem en plena apoteosi del ball, ens van fer retirar. Van dir que la festa només continuava per a parelles casades. Quina ràbia! Durant molt temps no vaig entendre per què.

L'ANY 1936

A principis del 36 va començar a anar malament l'empresa on treballava i em vaig quedar a l'atur. De seguida vaig trobar feina a la impremta-llibreria Bausili. Allà venien els professors de l'Institut, m'agradava xerrar amb ells i m'animaven a fer el batxillerat, i fins i tot em van oferir anar d'oient a l'Institut.

Escrivia poesies i un amic del meu pare, Josep Vilà Ortonobes, àlies *Àngel de Montserrat*, autor teatral, poeta i locutor de ràdio, sempre m'encoratjava i orientava. Es va convertir en el meu mentor i em va dedicar molts llibres.

Un dia, el meu pare va patir un accident de treball, es va trencar el braç i la clavícula, i la recuperació va ser molt lenta i complicada. El metge li va dir que ja no podria treballar de fuster. Llavors va aconseguir una feina a la secció d'Arbitris de l'Ajuntament de Manresa; era burot, és a dir, havia d'anar a les *casilles* situades als afores de la ciutat a controlar les mercaderies que hi entraven i fer-los pagar l'impost corresponent.

L'amo de la casa de la carretera de Vic era un conegut empresari de dretes, tenia càrrecs polítics i es presentava a les eleccions. Un dia la senyora Roseta, la seva dona, va venir a casa nostra amb la candidatura del marit i la va donar al meu pare perquè el votés. Jo hi era present i hi vaig intervenir dient: "Papa, això no esta bé, no ho faci!". Aquella dona em va mirar amb ràbia i em va dir: "Calla mocosa, tu què n'has de fer del que parlen els grans". Després, dirigint-se al meu pare li va dir que es penediria de tenir-me tan malcriada, i que segur que li donaria molts disgustos (i va ser premonitòria).

LA GUERRA CIVIL

El triomf del Front Popular a les eleccions ens havia omplert de joia, encara que el meu pare, proper a ERC, sempre comentava que Espanya era un vesper. Poc després, les

incursions dels falangistes, l'assassinat del tinent Castillo, seguit del de Calvo Sotelo, van fer saltar totes les alarmes. L'aixecament del general Franco no va sorprendre ningú, però ens pensàvem que seria qüestió de pocs dies.

Per desgràcia, aviat ens vam adonar que la situació era molt greu, el país havia quedat dividit i estàvem en guerra. Van aparèixer les patrulles de la FAI amb gent desconeguda i armada, donant ordres a tort i a dret, cremant convents, detenint persones que després apareixien assassinades... Un desgavell! La meva germana havia vist cadàvers que havien aparegut a la tàpia del cementiri i en altres indrets. Ella i algunes amigues seves estaven molt espantades, però tenien una curiositat morbosa i anaven a veure si coneixien algú.

Va ser especialment dur assabentar-se de la mort del sastre Vers (la meva germana era sastressa i el coneixia). El meu pare estava molt preocupat i deia que amb aquell descontrol les coses anirien molt malament. Jo, ni tan sols volia sortir de casa. Escoltàvem la ràdio, llegíem els diaris i esperàvem que la República fos capaç de resoldre la situació. Els amos de la casa, per prudència, havien marxat, i a nosaltres, treballadors i gent d'esquerres, ens van fer posar la bandera vermella i negra al balcó i no ens van molestar mai.

LA MILITÀNCIA

L'any 1937, la Generalitat va crear a Manresa la Delegació de la Conselleria d'Economia i Transport, i Joan Comorera n'era el conseller en cap. Es necessitava personal qualificat i em van cridar per ocupar una plaça d'auxiliar administrativa. Tenia divuit anys i em vaig convertir en funcionària de la Generalitat. Estava molt contenta de tornar a la feina de taquimecanògrafa.

De mica en mica em van encarregar tasques que sobrepassaven la meva categoria, i ara m'adono que abusaven de la meva bona predisposició. Les companyes amb més categoria s'entretenien xerrant amb els oficials i anaven a Barcelona a rebre instruccions o a fer cursos mentre jo treballava sense horari.

Els meus caps aviat es van adonar de la meva capacitat de treball, sobretot el comissari polític, en Josep Rucosa Vila, que fou un dels fundadors del PSUC a Manresa. Jo simpatitzava amb aquelles idees i no va costar gens que m'afiliés a les JSC i al sindicat UGT.

A partir de llavors em vaig polititzar molt i em vaig entregar en cos i ànima a la feina i al partit, multiplicant el meu horari a dins i a fora de la delegació.

Creia fermament que havíem de defensar la República, fins i tot amb la vida si calia, i així ho escrivia als diaris. Els companys del partit, en veure que m'agradava tant escriure, em van oferir col·laborar assíduament a la premsa manresana. També escrivia proclames que es llegien a la ràdio, on treballava el bon amic Vilà Ortonobes *l'Àngel de Montserrat*.

A mesura que passaven els mesos vàrem començar a patir la manca d'aliments. La meua germana s'espavilava anant a cases de pagès a comprar el que podia, al Guix i a prop de Santpedor, en una casa que en deien cal Vuit Ulls, perquè tenia molts finestrals i dominava tota la plana amb Montserrat al fons.

A mesura que avançava la guerra, arribaven ferits i refugiats de tot Espanya. Tothom se solidaritzà per acollir-los.

Quan es va crear la Unió de Dones de Catalunya, m'hi vaig afiliar i treballava nit i dia per la causa. Vaig conèixer la Dolors Piera, l'Enriqueta Gallinat, la Dolors Bergalló – m'encantava la seva oratòria–, en canvi la Tereseta Pàmies de la JSC, que era més petita que jo, em semblava molt esverada!

També col·laborava amb el Socors Roig, recaptàvem ajudes per als ferits i els soldats del front, anàvem als mítings i manifestacions, i recordo amb especial emoció quan va venir la Dolores Ibárruri, una dona magnètica que arrossegava les masses. L'admirava moltíssim!

ELS COMPANYS

Tenia una bona amiga, la Rosita Espinalt Prat, una mica més jove que jo. Treballava a l'Ajuntament, era llibertària, molt popular i admirada. Anava al front a portar menjar i roba, organitzava festivals, visitava els ferits i els ajudava a comunicar-se amb les famílies. Entre nosaltres no existia la rivalitat que hi havia entre els partits. Jo era comunista, però tenia amigues del POUM i de la CNT-FAI, érem noies innocents que només lluitàvem per la República. No vaig entendre mai la violència i les represàlies que es van desencadenar durant els fets de Maig, en què va morir un bon amic meu. Per a mi va ser una gran

decepció veure que els republicans, en comptes d'estar units, ens barallàvem com feres mentre els feixistes avançaven sense aturador.

La Rosita tenia molt èxit entre els nois, era guapíssima; es va enamorar d'un company llibertari i al cap de quatre dies es van casar al Comitè. Aviat es va adonar que el seu flamant marit era un gelós compulsiu, no li deixava fer res, fins i tot l'espiava, i un dia que la va veure parlant amb un oficial, li va muntar una escena i li va clavar una bufetada. Ella, que encara no tenia ni vint anys, va agafar un tamboret i l'hi va partir a l'esquena, i allà es va acabar el matrimoni. Ell va ser la riota de tothom: "Massa poc!", li deien. Després de la guerra, aquell matrimoni va ser nul i ella es va casar amb el Pablo, un heroi, supervivent de mil batalles, amb el qual va viure feliç fins als vuitanta-vuit anys. Ell va arribar a centenari recordant sempre la seva estimada Rosita.

En aquells moments hi havia un cert relaxament dels costums. Moltes noies es feien nòvies, *madrines* o amants de soldats que potser mai més tornarien a veure. Els joves eren conscients que podien morir en qualsevol moment i aprofitaven totes les ocasions. El lema era: "*Es la guerra, vivamos hoy, que el ayer pasó y el mañana no existe*".

Una meva companya del partit, que es deia Montserrat M., àlies *Cuca*, era molt innocent i acumulava mil desenganys. Es va engrescar amb un militar de graduació casat; tothom n'estava al corrent menys ella, i quan l'hi vaig dir es va enfadar i em va retirar la paraula. Després de la guerra, aquesta noia, que no havia patit cap represàlia, va caure a las urpes d'un capellà i no sé què li va explicar que va aconseguir que es fes monja de clausura a Santa Clara, d'on no va sortir mai, ni per anar a l'enterrament de la seva mare.

Jo també tenia molts admiradors, però era una romàntica i pensava que mai aniria amb un home del qual no estigués enamorada, cosa que encara no m'havia passat mai. Quan algun noi em parlava d'amor em sentia molesta i ja no el volia tornar a veure. Hi havia un oficial que es deia Fernández que sempre m'estava a sobre. Un dia em va abraçar i em va fer un petó, jo li vaig clavar una bufetada i es va enfadar. Em va dir "*algún día te acordarás de esto*".

Durant els mesos que vaig treballar a la Delegació del Transport, vaig veure desfil·lar un munt de delegats: Josep Rucosa Vila, Gerónimo Sáez Martínez, Pedro Romero i Juan Dueso. Un meu superior administratiu es deia Herrero i m'apreciava molt. La meva feina

era extenuant. Gestionàvem el moviment d'un parc de més de vuitanta-cinc camions, a més dels motoristes, ambulàncies, etcètera.

Sovint havia d'acompanyar a Barcelona el delegat de torn, juntament amb l'Herrero i el xofer. Jo havia de prendre notes en taquigrafia i després passar un munt d'hores desxifrant-les i mecanografiant-les! Altres vegades s'havien de recollir les nòmines per pagar al personal. Aquells viatges a Barcelona eren llargs i perillosos. De vegades anàvem en camió i altres en cotxe (jo em marejava). Alguna vegada havia coincidit que hi havia bombardeig a Barcelona i em moria de por. Altres vegades havia d'anar jo sola amb el xofer a repartir les nòmines pels pobles de la comarca i també tenia molta por.

M'havia aprimat molt per manca d'aliment i de descans. Passava moltes hores sense dormir ajudant a planificar els actes en pro dels ferits i refugiats. Recordo una anada a Montserrat on hi havia un hospital... jo estava molt dèbil i em van fer menjar un guisat que amb prou feines podia mastegar, ja que la carn era molt dura. Quan el company Herrero em va dir rient que el guisat era de ruc, ho vaig vomitar tot. Llavors em van fer portar unes sopes i un got de llet. A pesar de la gana era una llepafils.

Quan es van iniciar el bombardejos a Manresa va ser espantós. Recordo que primer passava un avió gros de reconeixement que en deien *la Pava* i al cap de poc ja venia l'esquadrilla. Una vegada van sonar les sirenes i jo era a la carretera de Vic. Em vaig refugiar en una entrada i allà vaig coincidir amb una noia més gran que jo, també molt espantada. Em va dir que era de Madrid i que estava al càrrec d'una colònia de nens refugiats a Avinyó. Plorava i estava preocupada perquè s'adonava que amb el desgavell no hi podria tornar. La vaig consolar i li vaig dir que jo treballava a la Conselleria del Transport i que li ho solucionaria. Li vaig oferir passar la nit a casa meva.

Aquella nit la Salud Rodríguez Ortiz ens va explicar que era una mestra de Madrid, el seu promès havia mort al front i la seva mare, al bombardeig del barri d'Argüelles, on vivien. El seu pare i els seus germans eren ferroviaris i comunistes convençuts. Allà va néixer una amistat que duraria tota la nostra vida. La Salud també es va fer molt amiga de la senyoreta Herms, que era mestra, i del seu germà, que més tard va ser el nostre metge durant molts anys.

La meua mare cada dia estava més decaiguda. Amb el primer bombardeig havia sortit de casa esperitada i s'havia refugiat dins unes bardisses de la muntanya del Castell. Quan

vàrem aconseguir trobar-la, semblava que li havien caigut de cop trenta anys a sobre: no parlava i estava en estat de xoc. Des d'aquell dia mai més no va ser la mateixa persona.

Un dia va córrer la veu que a la casa on vivíem hi havia quintacolumnistes i emboscats. Van venir uns individus dient que hi calarien foc i així apareixerien. El meu pare i jo vam sortir al balcó; m'hi vaig enfrontar i els vaig dir: "*¿Que hacéis, desgraciados? ¿No veis que aquí somos gente de bien? Los dueños se han ido y solo hay trabajadores*". Per sort, un d'ells em va reconèixer i va dir: "*Venga, vámonos, que es la rubita. Chica, te hago responsable y si nos enteramos que protegéis a los fascistas, volveremos y os pegaremos dos tiros a cada uno*". La realitat era que els amos havien deixat a la casa alguna monja disfressada de criada i possiblement altra gent amagada, i nosaltres no els vàrem delatar mai.

A finals del 38 ja donàvem la guerra per perduda i la Delegació feia tres mesos que ens devia el sou: jo cobrava 516 pessetes mensuals. Aquell va ser el Nadal més trist de les nostres vides, tothom tenia familiars al front, morts i ferits. Les tropes nacionals avançaven i feien grans matances allà on arribaven, les notícies eren molt pessimistes, passaven avions metrallant la població civil i ja no podíem més.

EL FINAL DE LA GUERRA I LA RETIRADA

A finals de gener del 1939 la Delegació del Transport va començar a evacuar. Ens van avisar que havíem de marxar perquè corríem perill de mort si quèiem en mans dels feixistes. Jo era molt innocent i no tenia consciència de la gravetat de la situació. No havia fet cap mal a ningú, i no volia deixar els meus pares, ni marxar a un país desconegut.

El company Herrero em va dir que marxés amb ell, que em protegiria com una filla, i que potser aniríem a Rússia. No en vaig ser capaç. Vaig pujar al camió, però em vaig quedar a Vic amb l'oncle Tonet. L'home desitjava que entressin els nacionals perquè estava fart de tanta guerra, però també estava espantat. Només arribar, em va agafar els carnets del partit, el sindicat i el distintiu de la Unió de Dones de Catalunya i els va tirar a l'estufa.

Vaig viure l'entrada dels nacionals a Vic amb molta por, se sentien explosions pertot arreu. El meu oncle estava esgarrifat, i quan va veure que venien les columnes de moros, es va ensorrar: "Són estrangers -va dir-. Pobres de nosaltres! Això no és el que em pensava. Franco ens ha ben enredat, patirem encara més!". Els moros tenien carta blanca i es van

dedicar a sembrar el pànic, a matar, a robar i a violar les dones que arreplegaven. Entraven a les masies i feien verdaderes massacres.

Els capellans i les monges van començar a sortir com els cargols, es van organitzar misses, rosaris i Te Deum pertot arreu. Mentrestant, els moros, talment uns bàrbars, plens de polls i brutícia, acampaven al mig de la plaça i portaven conills i gallines penjats a les baionetes. A poc a poc em vaig atrevir a sortir, i un dia a la cua del pa vaig presenciar com un moro arrencava les arracades de les orelles d'una dona que precisament estava lloant Franco. "Massa poc! Ja li està bé", vaig pensar.

LA TORNADA I LA DETENCIÓ

A finals de març vaig decidir tornar a Manresa, en contra de l'opinió del meu oncle i dels meus pares. Jo era imprudent i tossuda, vaig creure allò que deia Franco que "no hi hauria represàlies si no havies denunciat ningú, ni comès delictes de sang o de saqueig". No sabia que des de finals de gener, el BOE havia publicat la Llei d'incoació de Responsabilitats Polítiques i l'Ajuntament de Manresa ja tenia una llista amb el nom de les persones que havien d'investigar... i el meu també!

Manresa havia canviat molt, la gent parlava castellà en públic, saludaven amb el braç alçat i havien pintat retrats de Franco pertot arreu. L'amo de la casa havia mort i el seu fill ocupava el seu lloc. Havien posat banderes nacionals als balcons, també al nostre pis. La senyora Roseta quan em va veure va dir: "Ja ets aquí? Si que has tornat aviat".

Una altra sorpresa desagradable va ser trobar-me el Fernández, l'oficial que m'havia petonejat, amb la camisa blava de falange i amb la boina vermella. S'havia passat de bàndol i ara es passejava amb els vencedors. Quina ràbia em va fer!

No havien passat ni tres dies i ja va venir la policia a casa. Els vaig haver d'acompanyar a comissaria, em van fer moltes preguntes, en van prendre nota i em van deixar marxar. Això va passar un parell de vegades, i el dia 10 d'abril em van detenir. Portaven l'ordre d'escorcollar el pis i van requisar tot el que van trobar de valor: objectes personals, llibres, la ràdio, algun moble bonic i el piano: no va servir de res que mostréssim les factures de compra. Fins i tot em van arrencar del coll la medalleta d'or de la Mare de Déu de Montserrat que m'havien regalat els meus padrins i no havien aconseguit fer-me treure

els milicians durant la guerra. Vaig sortir de casa detinguda, davant l'expectació i els murmuris de tots els veïns.

Els meus pares van quedar desfets. A ells els van donar l'ordre de desallotjar el pis. Els en feien fora per rojos, i el meu pare també va ser despatxat de la feina a l'Ajuntament. Es van quedar al carrer sense gairebé res. Sort d'un bon amic, que va llogar un pis en nom seu al carrer d'Alta Puigterrà i hi van poder anar de seguida.

Sense feina i sense recursos, el meu pare, de quasi seixanta anys, i la meva mare, de cinquanta-vuit, molt delicada de salut, es van haver d'enfrontar a la misèria i la marginació. La meva germana va decidir demanar feina a una fàbrica tèxtil per tenir un sou fix. Recordo que va treballar entre altres llocs a cal Balcells i a cal Torra.

El meu pare va trucar a moltes portes i els bons amics li van respondre. El primer de tots, l'advocat senyor Lluís Alegre Recasens, de la Lliga Regionalista, que va acceptar fer-se càrrec de la meva defensa particular; el senyor Ignasi Clop, fundador del Montepío dels Músics; el senyor Domingo Escuder, pare de la meva professora de piano, i el senyor Juncà, que tenia una botiga d'ous i aviram al carrer d'Alta Puigterrà. Tots van firmar avals i van respondre per mi, encara que estigués molt mal vist tenir relació amb els rojos.

LA PRESÓ DE MANRESA

A la presó de Manresa hi havia molts coneguts, gent catalanista, d'esquerres, sindicalistes, anarquistes, comunistes, naturistes... Durant els dies que hi vaig ser, dormia al costat d'una noia que tenia un nen petit que plorava nit i dia. Em feia molta pena i de tant en tant l'agafava; la mare no tenia recanvis, rentava quan podia i de vegades la roba no s'eixugava. Una nit em vaig treure la combinació i el vàrem embolicar, pobret! Més tard vaig saber que aquella noia havia quedat en llibertat i havia marxat al seu poble d'Almeria, però el nen s'havia mort.

Estava convençuda que m'havia denunciat el Fernández per donar-me un ensurt. Em va caure l'ànima als peus quan em van traslladar a Barcelona i em van dir que em jutjarien en un consell de guerra sumaríssim.

LA PRESÓ DE LES CORTS

La presó de les Corts era un antic convent. Vist des de fora fins i tot era bonic, però un cop a dins, esdevenia un lloc infernal, fosc i pudent, estava saturat de dones de totes les edats, des dels quinze fins als setanta anys. La majoria érem preses polítiques, però també hi havia delinqüents comunes i prostitutes. El xivarri, la humitat i el tuf eren insuportables.

Després de fixar-nos i passar per les dutxes, ens portaven a una sala enorme i havíem de buscar un raconet per posar-hi la màrfega. Les latrines vessaven de tan embussades, amb prou feines ens podíem rentar, havíem d'anar amb cubells al pati i agafar aigua del safareig. El menjar era infecte: quatre pells de fava, un tros de col o nap i una mica d'arròs o lleties corcades i un os de pernil o vedella que feien bullir tota la setmana per donar gust. Si ningú ens portava paquets de fora, ens podíem morir de gana i desnutrició; tampoc teníem roba, només una flassada llardosa.

Les monges que ens custodiaven eren de Sant Vicenç de Paül, i ens tractaven amb menyspreu. A dos quarts de set del matí pujava una monja i picava a les cel·les amb una barra de ferro mentre cridava: "*Viva Jesús, Viva Jesús*". Ens havíem d'aixecar, plegar la màrfega, escombrar, formar i cantar el *Cara al sol*. Ens donaven un *chusco* de pa negre i un got d'aigua bruta (cafè?) i al pati! Tant si feia fred, com calor, com pluja o neu, al pati sempre!

La majoria de les monges eren dolentes, unes sàdiques, semblava que gaudien fent patir les internes. Quan arribava la llista de les condemnades a mort, les despertaven de mala manera passada la mitjanit, les feien formar i la superiora anava passant amunt i avall fins que es decidia a dir els noms. De vegades el llegia malament i deia un nom equivocant, la qual cosa creava una tensió terrible.

EL CONSELL DE GUERRA

El 29 de maig de 1939 vaig comparèixer al consell de guerra sumaríssim, juntament amb divuit persones més, entre les quals hi havia la meua companya de Manresa Assumpció Solà Casas, anarquista i llibertària, amb qui vaig dormir de costat i vaig compartir penúries des del 10 d'abril del 1939 fins al 12 de gener del 1940.

Quan ens van portar al Palau de Justícia jo tenia vint anys, però semblava una nena. Portava cuetes i els guàrdies civils em feien broma i em deien: “¿Tú qué has hecho, pequeña? Seguro que te meterán en un correccional”. Anaven ben errats, les acusacions que va llegir el fiscal eren molt greus, i després d’una gran arenga, va dir textualment: “Es cierto que no se le reconocen delitos de sangre, de robo, ni de saqueo, ni ha denunciado nunca a nadie, pero su delito es mucho más grave: Ha prestado incondicionalmente sus servicios a la horda roja, habiendo admirado y elogiado al rojo, separatista y masón Companys”. Va presentar com a prova un exemplar del diari *El Día* en què jo, efectivament, havia transcrit i comentat un fragment del discurs del president Companys, en el qual demanava el suport de tots els homes i dones de Catalunya per defensar la República. Aquest delictes estava tipificat com a “*adhesión a la rebelión, con agravantes*” i, segons el fiscal, es mereixia ser castigat amb la pena de mort.

Durant tot el judici em semblava que estava en un núvol, però quan vaig sentir les paraules “pena de mort” em va recórrer una esgarrifança per tot el cos, com si m’hagués caigut un tros de gel a l’esquena: tenia els braços encreuats i em vaig clavar les ungles a la carn fins que em vaig fer sang. Quan vaig tornar a la presó les companyes em demanaven si m’havien torturat. El guàrdia civil que m’havia fet la broma, en veure que sortia amb la petició de pena de mort gairebé plorava, tot i ser un home acostumat a presenciar cada dia aquells judicis i altres escenes macabres. En aquell consell de guerra es van demanar quatre penes de mort, inclosa la meua.

Quan vaig tornar a la presó, van passar uns quinze dies que no sabia si qualsevol nit m’afusellarien. El senyor Lluís, l’advocat, m’havia dit que estigués tranquil·la, però aquells primers mesos hi havia moltes situacions irregulars i es produïen entrades i sortides sense control. De vegades venien falangistes amb una llista i no sabíem pas on anaven a parar aquelles dones que s’enduïen; es tractava de venjances personals, les mataven al marge dels processos oficials. Cada vegada que les monges obrien les portes a la nit, el cor ens esclatava i només sentíem crits i plors. Altres vegades, les dones rebien la notícia que els havien afusellat el marit o els fills. Era horrorós!

El senyor Lluís Alegre també tenia el despatx a Barcelona, a la plaça de Catalunya, número 6, 3r 2a, i va treballar de valent buscant avals de persones influents en diferents àmbits i aportant al defensor oficial les proves que desmentien o atenuaven algunes de les acusacions més greus. Així va aconseguir que em fos rebaixada un grau la condemna, que quedà en vint anys i un dia de presó. Estic completament segura que, sense el senyor Lluís,

m'haurien afusellat, com per desgràcia va passar amb els milers de persones que no podien pagar un advocat que s'ocupés del seu cas. L'oncle Tonet havia avançat als meus pares tres mil duros (quinze mil pessetes) per a les despeses de la meva defensa.

Un dels que també va declarar a favor meu, fent prevaler el seu càrrec a Falange, fou el Fernández, aquell noi que jo creia que m'havia denunciat. Pobre! estava sincerament afectat i fins i tot em va venir a veure a la presó.

Confidencialment, l'advocat em va comunicar que la denúncia havia partit de la senyora Roseta. La delació era una pràctica encoratjada per les autoritats, i a ella li va faltar temps per anar a dir que havia tornat de Vic. El seu fill i alguns veïns amics seus van testificar en contra meva. No vaig entendre mai perquè afirmaven coses que no havien vist ni sabien del cert. Entre els denunciants hi havia aquell forner que sempre em tirava floretes quan em veia passar.

LA CONDEMNNA I EL DIA A DIA A LA PRESÓ

Finalment, el 17 de juny va arribar la confirmació oficial que havien acceptat la petició de la defensa: em retiraven la petició de la pena capital i "només" em demanaven vint anys i un dia. L'alleujament va ser momentani perquè aviat vaig pensar que no sobreviuria. La mala alimentació i les malalties feien estralls en la nostra salut. Era molt fàcil contagiarnos de qualsevol malaltia: tuberculosi, hepatitis, sífilis, sarna i tot tipus de paràsits. Les dones passaven el dia al pati ocupades a treure's els polls amb una pinta espessa, o gratant-se la pell, plenes de sarna. Cada dia morien companyes de pulmonia, de disenteria, de tuberculosi, etcètera.

Molt pitjor era la situació de les mares que parien a la presó o hi ingressaven amb nens petits. Si sobrevivien, no els podien alletar, ni canviar els bolquers, estaven nafrats i desnodrits, agafaven febres i moltes vegades es morien al braç de les seves mares. Algunes es passaven la nit amb les criatures mortes sense poder fer res. La desesperació era indescriptible. Si aconseguïen superar els dos o tres anys eren separats de les mares, i si no tenien familiars eren enviats a un hospici. Si la mare tenia una condemna llarga, ja no tornava a veure la pobra criatura, que era adoptada per famílies franquistes, o enviada a tètrics hospicis on servia d'esclava de les monges.

LES MALALTIES, LA INFERMERIA I EL METGE

A la presó hi havia una infermeria i de tant en tant passava visita un metge, que es deia Luis del Valle; i de vegades venia amb un ajudant o amb alguna presa que feia d'infermera.

Un hivern vaig agafar unes angines infectades i m'ofegava. Estava a quaranta de febre i no podia parlar. Vaig anar a la infermeria i el metge va ordenar a la monja que em quedés al llit i em donés alguna cosa per fer baixar la febre, però així que el metge va marxar, la monja em va dir: *"Tú, levántate y vete al patio, que no tienes nada"*. Tremolant, vaig haver de sortir al pati, ple de bassals d'aigua i amb un fred horrorós. Sort que unes companyes em van deixar les seves flassades per tapar-me i van subornar unes preses de la cuina perquè ens donessin aigua calenta i sal per fer gàrgares. Va ser un miracle que no em morís.

De vegades alguna dona intentava escalfar aigua o biberons cremant alcohol, i si la monja ho veia venia corrent i, feta una fúria, donava un cop de peu al pot, el biberó o el que fos i aquella dona i les còmplices eren castigades. Hi havia preses que col·laboraven amb les monges. No ens en podíem fiar. Alguna potser ens feia algun favor, sempre remunerat, però ens coartava la llibertat, perquè en el fons pensàvem que eren unes espies.

Es va desencadenar una forta epidèmia de tifus que va delmar mitja presó. Com a mesura preventiva, ja que no es podia fer aïllament, van intentar vacunar tothom, però ho van fer tard i malament i encara van morir més dones. Hi havia molt mala praxi i la transmissió es feia a través de les agulles, que estaven mal esterilitzades. Un altre dels mals freqüents era l'artritis reumatoide, i algunes estaven cargolades de mal i no es podien ni moure. L'Assumpció Solà i la Isabel Picañol en van estar afectades durant tota la vida.

LES MONGES, LES GUARDIANES I EL CAPELLÀ

Les monges aprofitaven qualsevol ocasió per humiliar-nos. Una vegada, els meus pares em van regalar pel meu sant una pintura-retrat que representava Santa Anna amb la meua cara. L'havia fet un meu amic, el pintor Àngel Gutiérrez de Manresa, quan es pensava que m'havien d'executar i l'havia regalat als meus pares. Quan em van aixecar la pena, tot contents me'l van portar, però no me'l van poder entregar personalment. El va agafar la monja, que em va cridar i em va dir: *"Anita, ven, ven... Mira que retrato tan bonito te han*

dedicado tus amigos de Manresa. ¿Te gusta, verdad? ¿Te gusta? Pues mira...”, i me'l va estripar en mil trossos.

Un altre dia que s'havia d'homenatjar una personalitat que venia de visita ens van fer posar banderes espanyoles per tot el recinte. Una dona es va referir despectivament a la bandera dient: “Aparta aquest drap!”. La monja la va castigar una setmana a pa i aigua.

Sor Felipa, la superiora, era una dona cruel i corrupta que retallava en benefici propi els pressupostos per a l'alimentació, encaria els preus de l'economat, traficava amb el material de la presó (llits, matalassos) i fins i tot es lucrava amb una part dels guanys de les labors que les preses venien a l'exterior.

Sor Ausencia era una presumida i nosaltres pensàvem que es pintava amb el material que requisava a les preses. Portava la toca molt blanca, amb les ales ben enterques i emmidonades. Intuíem quan s'acostava perquè la toca li feia un soroll característic quan rascava les parets dels passadissos. Hi havia una altra monja molt lletja i sorruda de renom sor Pirata, i sor Maria, sor Rosalia, sor Adelaida, sor Clara, sor Lucila, aquesta última tenia fama d'entrar en èxtasi com santa Teresa, però nosaltres sabíem que eren atacs epilèptics o problemes mentals, i un dia se la van endur a un sanatori.

Les preses polítiques plantàvem cara i ens negàvem a cantar el *Cara al sol* emparades en l'anonimat de la massa, i en comptes de dir “viva”, dèiem: “*Muera Franco*”. Ens castigaven al calabós a pa i aigua i ens feien unes arengues que ens deixaven pitjor que draps bruts. Ens deien que eren més dignes les assassines, les lladres i les prostitutes, perquè elles es penedien del seu passat, en canvi nosaltres érem unes descregudes, unes indecents i unes roges irredemptes que ens podríem allà dins, i quan sortíssim ningú ens voldria perquè seríem lletges i velles i no tindríem mai marit, ni fills, ni família. Aquest era el consol que ens donaven les Hijas de la Caridad de San Vicente de Paúl, que anys després van ser condecorades amb una medalla pels seus serveis.

El capellà també ens volia convertir per força i ens feia uns discursos apocalíptics amb exàmens periòdics de doctrina. Jo coneixia molt bé totes les oracions, el catecisme i la història sagrada. A la presó, anar a missa diària equivalia a tenir tracte de favor. Jo no era creient i només hi anava el diumenge per obligació. No vaig anar mai a confessar-me ni a combregar. Un dia el capellà em va cridar i em va preguntar per què em negava a rebre els sagraments, i li vaig contestar que jo no renunciaria mai a les meves idees per obtenir

beneficis. Llavors em va dir: *“Pues si sigues así, nunca te voy a firmar los informes para salir”*. I jo li vaig contestar: *“Usted mismo, haga lo que le parezca justo, pero si por su culpa me tengo que quedar aquí y luego ir desterrada, lejos de mi casa, sin medios de vida honrada y me lanzo a la perdición, eso caerá sobre su conciencia”*. Vaig ser capaç de plantar-li cara, i no em va tornar a molestar. Els informes favorables, al final me’ls va fer. Potser va reflexionar.

LES COMPANYYES DE LES CORTS

A mesura que passaven els mesos, ens anàvem acostumant a les terribles condicions de vida de la presó, creàvem xarxes de solidaritat entres les polítiques i també amb algunes preses comunes. N’he oblidat molts noms, però no els apel·latius:

La Potajitos era una dona castellana que no tenia ningú que li portés menjar. Les altres preses compartíem amb ella el que podíem. S’havia procurat tres llaunes de sardines buides i hi repartia l’escàs menjar que arreplegava com si fossin diferents plats del menú d’un restaurant. Primer, llenties corcades amb arròs; segon, pells de fava, tronxo de col i nap, i tercer, pellerina de cansalada o tros de carn dura. Ho anava paladejant tot dient: *“¡Que rico, que rico!”*.

L’Aragonesa era una dona molt alta i grossa, amb molta força física. Era analfabeta i sempre em demanava que li llegís i redactés les cartes per als seus fills; a canvi, no em deixava fer la feina pesada de plegar la màrfega i fregar. Em deia: *“Niña, tu eres el cerebro pensante y yo el brazo que ejecuta”*.

La del Baix Ebre era una dona que estava acusada de participar en la crema dels sants de l’església del seu poble. Ella sempre ho negava i repetia: *“Ai, filletes meues, però si quan jo vaig arribar ja hi havia tots los Cristets per terra (volia dir les creuetes del Viacrucis), la marededéu de grapes (la Mare de Déu tirada de cara a terra) i lo pobre jaio cremat (Sant Josep)”*. Totes rèiem molt amb la seva manera de parlar.

La Josefina era una artista de cabaret mulata (potser li deien Josefina en honor a la Josefine Baker) amant d’un capítost republicà que havia fugit. La tenien a la presó sense cap acusació concreta; sempre deia que el seu Catalino tornaria a buscar-la. Era molt guapa, cantava i ballava la rumba, estava obsessionada amb la neteja i tot el dia era al pati tirant-se aigua i fregant-se la pell, i es feia tot el cap ple de trenetes per controlar els polls.

La Paganini i la Beethoven. La Montserrat, àlies *la Paganini*, era una noia de bona família que tenia trastorns mentals. L'havien trobat deambulant per Barcelona insultant els falangistes. Estava en presó preventiva. La seva família intentava treure-la'n i ho van aconseguir aviat. Tocava molt bé el violí i juntament amb una altra dona pianista, *la Beethoven*, feien petits concerts en alguna festivitat que autoritzava el director (a les Corts hi havia un piano). Tot anava bé fins que la Montserrat s'emballava i passava d'una música a l'altra i acabava tocant *A las barricades*, la *Internacional* o l'himne de Riego amb grans rialles per part nostra i gran furor de les monges, que la feien plegar de seguida i la tancaven a la cel·la de càstig. També formava part del cor de la presó que havia fundat el director Don Àngel, i sempre el feia enfadar perquè volia donar el to amb el violí i les preses reien i desafinaven.

Enriqueta Montoro Bravo. Era una dona gran, sàvia i amb un gran carisma. Ajudava tothom, posava pau i organitzava tot aquell desgavell de dones. Era respectada i admirada fins i tot per les monges. Va entrar i sortir de la presó fins l'any 1958, involucrada en tots els intents de reconstrucció del PSUC.

Rosita Espinal Prat. Era una noia manresana amiga meva de dinou anys. Era funcionària de l'Ajuntament de Manresa, al departament de Finances, i líder llibertària. Estava acusada d'*auxilio a la rebelión* i fou condemnada a dotze anys. Sempre vàrem ser amigues. Va morir l'any 2006, als vuitanta-vuit anys.

Assumpta Solà Casa. Era una sindicalista manresana de dinou anys. Vàrem anar juntes al consell de guerra i dormíem de costat a la presó. Era obrera tèxtil, llibertària i naturista, membre del comitè de la fàbrica. Va ser condemnada a dotze anys. Va perdre la salut a la presó. Es va casar i va tenir dos fills, però va morir molt jove.

Roser Amorós Pla, *la Pujoleta*. Va ser *la meva mare* a la presó. Tenia quaranta-tres anys, era de Sant Vicenç de Castellet i tenien una vaqueria. D'ideologia llibertària, cuinava i feia feines per als milicians. Va ser condemnada a dotze anys. Em va cuidar i protegir durant tota la meva estada a la presó. Tenia una filla de disset anys que havia hagut de deixar sola i em va *adoptar* pensant en ella. Sempre vam ser amigues, fins i tot els anys cinquanta va fer de iaia i padrina substituïda de la meva filla, que no va poder gaudir de cap dels seus avis.

Lluïsa Xandri i Sagués. Tenia vint-i-cinc anys i era de Berga. Obrera tèxtil, sindicalista del POUM i CNT, va ser condemnada a trenta anys i va passar per la presó de les Corts, Amorabieta, Palma de Mallorca i desterrada a Logronyo. Va deixar un fill petit amb els sogres que no va veure durant vuit o deu anys.

Josefa Gómez Núñez. Era una sindicalista que fou jutjada el 25 de maig i condemnada a dotze anys, dels quals en va complir sis. Va deixar una filla d'un any a càrrec de l'àvia.

Josefina Díaz Puerto. Era una miliciana cubana que havia vingut amb un grup de voluntaris de Cuba.

Isabel Picañol Pintó. Era una sindicalista, llibertària i naturista de Monistrol de Calders i érem molt amigues. Era parella del llibertari naturalista i vegetarià Josep Canet Puigmartí, tancat a la Model. Quan vaig sortir encara s'hi va quedar i pel meu aniversari em va enviar una foto dedicada amb les companyes de la presó que encara guardo. Va contraure la tuberculosi i li van donar la llibertat quan ja estaven a punt d'hospitalitzar-la. Va estar a punt de morir, però es va salvar gràcies a unes injeccions experimentals. La seva mare també era a la presó i després va ser desterrada i a més els van subhastar la casa.

Josepa Plubins, de Manresa, i la seva filla.

Teresa Barnés. Era una excel·lent dibuixant, i em va fer un retrat que encara guardo.

Providència Sales, *la Pruvi*. Una bona amiga que em va acollir a casa seva durant els mesos que vaig haver de quedar-me a Barcelona en sortir amb la condicional.

Totes elles van ser la meva família en aquells dies terribles. La nostra adreça durant aquell temps era: Prisión Provincial de Mujeres de las Corts, calle Joaquin Molins nº 11, sala nº 12, Barcelona (més tard vaig canviar de sala).

També hi havia preses estrangeres: angleses franceses, poloneses... jo sabia francès i quan vaig treballar al despatx, l'oficiala Doña Magdalena Larrondo de vegades em demanava que fes d'interpret. Hi havia una francesa que sempre volia veure el cònsol. Segur que no l'havien avisat mai, però a mi em feia pena i li contestava: "*Il viendra quelque jour*". No sé què li va passar, segur que la van portar a la frontera i la van entregar a la Gestapo. Europa ja estava en guerra i això és el que generalment es feia amb les estrangeres.

Entre les preses comunes n'hi havia una a qui dèiem *la Tallacolls*, perquè havia degollat el seu marit. També hi havia una emmetzinadora, estraperlistes, gitanes, avortistes, lladregotes, estafadores i, sobretot, prostitutes que entraven i sortien cada quinze dies, *las quincenarias*, els dèiem, i ja les coneixíem totes.

Les monges gaudien barrejant les noies més innocents i jovenetes amb les prostitutes, que es divertien explicant tota mena d'obscenitats. A mi em deien: "*Mira como se sonroja la niña melindres*". Sort que la Roser Amorós les feia callar. Alguna *madame* feia oferiments a les joves que no tenien família ni mitjans perquè anessin a casa seva quan sortissin en llibertat.

Al pati, les lladres feien demostracions de les seves habilitats robant carteres i rellotges. Ensenyaven com s'amagaven el gènere a sota les faldilles quan anaven a robar a les botigues. Le tiradores de cartes també ens explicaven els seus mètodes per vaticinar el futur i enredar els incauts. Jo vaig aprendre a tirar les cartes i em divertia molt veient la credulitat d'algunes.

Nosaltres, les preses polítiques, procuràvem fer pedagogia. Ensenyàvem a llegir a les analfabetes i les ajudàvem a comunicar-se amb els seus familiars. Vàrem constatar que allà dins totes érem igual de desgraciades i només teníem una aspiració: la llibertat.

A les Corts cada dia arribaven dones de camí cap a altres destinacions. Venien de tot Espanya, cansades, brutes i desesperades, i nosaltres procuràvem ajudar-les. Les andaluses explicaven les barbaritats que havien fet les tropes de Franco només posar els peus a la Península, els afusellaments massius de camperols i les violacions de dones i nenes.

CÀSTIGS I TORTURES

A la presó patíem una tortura psicològica constant, i de vegades alguns maltractaments físics, com ara empentes i cops per part de monges i guardianes enfadades o nervioses, però això no era res comparat amb l'estat en què ingressaven moltes dones que havien sigut torturades a les comissaries de policia i a les casernes de la Guàrdia Civil. Venien desfigurades, amb el ventre inflat, cremades de cigarrets, violades o amb els ronyons desfets per les pallisses. Algunes morien al cap de poc.

Recordo una noia que dormia al meu costat que quan es treia la roba semblava que portés un jersei de ratlles de tants morats i ferides que tenia a l'esquena i el tòrax. Explicaven coses espantoses, com ara que a una li havien pres el nadó dels braços durant un interrogatori i l'havien llençat contra la paret.

Les que van patir més les tortures van ser les preses de la Resistència, és a dir, les que després de la guerra es van incorporar al maquis anarquista o a la reconstrucció del PSUC.

També van passar per les Corts algunes preses madrilenyes de l'expedient de les "tretze roses", *la Deli i la Peque*. Eren menors d'edat que en el seu moment no van incloure en els afusellaments massius. Per elles es va saber de primera mà l'assassinat de les tretze noies militants de les JSC. Eren noies molt valentes i polititzades que van fer molt proselitisme. Més endavant *la Deli* també va treballar al despatx i va ajudar a preparar una fuga espectacular.

LA REDEMPCIÓ DE PENA

El meu advocat, el senyor Lluís Alegre, va aconseguir algunes reduccions de condemna i més tard em va proposar la redempció de pena pel treball i ho vaig acceptar. Vaig entrar com a administrativa al despatx de la presó i cada dia treballat em valia per dos. Això va suposar un gran canvi. A part d'estar ocupada, va millorar molt l'alimentació i em van canviar a una cel·la on *només* hi havia deu internes.

L'oficiala de presons, Doña Magdalena Larrondo, era una antiga funcionària republicana de promoció que va passar la depuració. Era bona persona, i sempre em va tractar bé; estava contenta amb la meua feina. Al despatx totes portàvem una bata blava i no es distingien les funcionàries de les preses. Quan venien les noves i les fèiem fitxar em miraven amb recança, però jo els deia baixet: "*No tengáis miedo que soy una presa como vosotras*".

Com que sabia francès, em podia comunicar amb algunes preses estrangeres. Vaig fer amistat amb una italiana, a qui dèiem *la Macarroni*, i la fèiem enfadar parlant-li del Mussolini. A mi també m'havien posat un renom, em deien *la nena rossa* o *la nena del despatx*.

El director, Don Ángel López Sáez, havia sigut mestre d'escola de professió i em va agafar un cert afecte; sempre em deia: "*Rubita, tu eres muy buena chica y trabajadora, no entiendo cómo has venido a parar aquí*". I jo li contestava: "*Por lo mismo que estoy haciendo ahora Don Ángel, por trabajar*".

Aquest home era casat, tenia quatre criatures i anaven pel cinquè. Tenia un pis a la presó mateix i de vegades m'havia fet ajudar les seves filles en les tasques escolars. Era un gran aficionat a la música i va muntar un cor de dones a la presó que dirigia ell mateix. Aquest director va fer cas de les nostres queixes i, quan es van descobrir i provar les corrupteles i malifetes de la superiora sor Felipa, la va fer destituir i se la van endur emmanillada a un convent de càstig.

L'INICI DE LA CORRESPONDÈNCIA AMB JOSEP BATALLA SALVAT

Algunes de les meves companyes de cel·la tenien correspondència amb els marits i nòvios empresonats a la Model. Jo les ajudava a fer dibuixos i poesies per felicitar-los per l'aniversari, etcètera.

La Isabel Picañol a finals de l'any 1940 va enviar una carta al seu xicot amb una poesia meva titulada *Ventanita de mi celda*. Al cap d'un temps vaig rebre una postal de la Model d'un tal Josep Batalla Salvat, extinent de la República de vint-i-cinc anys, empresonat a la cel·la 377, quarta galeria, que també enviava una poesia i em demanava correspondència. Ho vaig acceptar i va començar la nostra relació epistolar. Acabava de conèixer l'home que seria el meu marit.

Em va explicar que era de Vallmoll (Tarragona), fill únic de propietaris rurals. Havia estudiat a l'Escola del Comerç de Valls. Tenia una lletra preciosa i semblava un noi molt culte. Era de la lleva del 1936. Tinent de promoció de l'Escola Popular de Guerra, havia lluitat en diversos fronts: Porcuna, Segre...

Havia fet la retirada a França amb el que quedava de l'exèrcit republicà i fou internat al camp d'Argelers. Va ser repatriat malalt a Espanya i va anar a parar al camp de concentració d'Urduña, al País Basc. Allà estaven saturats i aviat el van enviar a casa amb l'ordre de presentar-se a les autoritats.

A Vallmoll, mig poble havia denunciat l'altre mig i quasi tots els homes d'esquerres eren a la presó o a l'exili. El Josep, a qui de renom li deien *Batalla de ca Ciutat*, juntament amb el seu amic d'infància, Santiago Balcells Carbonell, el Tiago de Mas de Fontana, i molts altres, també van ser denunciats i van començar el periple per les presons de Valls, Reus i Tarragona. Sotmès a consell de guerra sumaríssim el juliol de 1939 acusat de rebel·lió militar i de ser un "*cabezilla rojo con mando*", fou condemnat a reclusió perpètua, commutada a trenta anys.

La seva família, malgrat que havia patit l'espoli econòmic, també va contractar un advocat particular perquè busqués avals i fes gestions per reduir aquella condemna tan greu. Abans de ser traslladat a la Model, va passar per la presó de Pilats de Tarragona, una de les més tèniques d'Espanya.

Aquella correspondència va ser com un raig de llum en les nostres vides. Al principi només es podien enviar postals i cartes als familiars, per això ell em deia: "*Apreciada primita*". De seguida vàrem simpatitzar, teníem molts punts en comú i ens trobàvem en unes circumstàncies duríssimes, sense futur ni esperança. Fèiem servir alter ego i pseudònims per referir-nos a nosaltres mateixos i així poder-nos explicar la vida passada. Jo era l'Aurora i ell *el primo* Llauradó, així ens desdoblàvem en quatre personatges per burlar la censura. Per referir-nos al Franco, dèiem *el tío sordo*, perquè no escoltava les peticions d'indult i commutacions de penes. Per anomenar la presó dèiem el xalet, el col·legi o l'internat, i les monges eren les professores.

Altres estratagemes eren escriure cartes o postals amb la cal·ligrafia modificada i amb noms ficticis, dirigides a altres presos, còmplices nostres de la mateixa cel·la que no tenien correspondència. Aquelles cartes van ser la nostra salvació, i de mica en mica ens vam enamorar.

La monja de la censura un dia em va cridar i em va dir: "*Anita, ¿sabes que tu primo es muy inteligente? Me gustan mucho las poesías que te manda, pero ándate con cuidado que estas cartas serán para ti como la morfina, de momento parece que te hacen bien pero en el futuro te harán mucho mal*". Punyetera, la monja!

LA LLIBERTAT CONDICIONAL

El juliol de 1941 el senyor Lluís em va aconseguir la llibertat condicional. Va costar molt perquè no arribaven mai els avals de la Falange de Manresa. El fiscal demanava un desterrament a dos-cents cinquanta quilòmetres, i la meva amiga Salut Rodríguez Ortiz i el seu pare s'havien ofert a acollir-me a Madrid; fins i tot em van venir a veure a la presó, ja que el seu pare era ferroviari. Per sort, no va ser necessari i només em vaig quedar un parell de mesos a Barcelona, a casa d'una amiga que vivia a prop de la ronda de Sant Antoni.

El director de la presó, Don Ángel López Sáez, m'havia fet una carta de recomanació i finalment va arribar el gran dia. La notificació la vaig rebre jo mateixa al despatx el capvespre del dia 5 de juliol de 1941. Les dones teníem pànic de sortir a aquelles hores, perquè hi havia la llegenda negra que si et feien sortir a la nit era per aplicar-te la llei de fugues. No obstant, jo no vaig esperar ni un minut.

Quan vaig ser al carrer, em marejava: no estava acostumada als espais oberts. Portava la maleteta i vaig agafar un tramvia per anar a casa de la meva amiga. Recordo que vaig veure pel carrer una noia amb un vestidet molt curt, unes sabates *topolino*, un pentinat estrany, una bossa i un barretet molt ridícul i em van agafar unes ganes de riure histèriques. La moda havia canviat molt. Unes persones del meu costat em van preguntar què em passava que estigués tan contenta, i jo els vaig dir: "És que acabo de sortir de la presó". No sé si s'ho van creure.

Vaig arribar a ca la Pruvi a les deu de la nit tocases i no m'esperaven. La seva gosseta Pitusa va ser la primera que em va venir a rebre, se'm va tirar al coll amb llepades i demostracions d'afecte com si m'hagués conegut de tota la vida. L'endemà, dia 6, vaig enviar un telegrama als meus pares. Quan van venir a Barcelona, l'emoció va ser indescriptible. Vaig plorar molt!

Passada l'eufòria dels primer dies en què tothom es desviava per fer-me oblidar aquella amarga experiència, es va imposar la dura realitat. Havia de pensar com em guanyaria la vida, ja que els meus pares estaven en una situació molt precària. Vaig obrir la carta que m'havia donat el director. Anava dirigida a una adreça on hi havia una delegació de Falange. Donava bons informes de mi dient que era bona mecanògrafa, treballadora i

tenia bon caràcter. La vaig estripar en mil trossos, mai de la vida treballaria per als feixistes!

Barcelona em semblava lletja, bruta i trista. Europa estava en guerra i Espanya havia creat la División Azul per lluitar al costat del nazis. Les noies de la Sección Femenina de la Falange anaven pels carrers demanant donatius per als combatents. Un dia jo venia de l'oficina de Correus de cobrar un gir postal de vint-i-cinc pessetes que m'havien enviat els meus pares. Em van aturar les falangistes amb la guardiola demanant-me una contribució i els vaig dir que no tenia diners, però elles em van agafar el moneder, me'l van obrir i em van prendre el bitllet de vint-i-cinc pessetes. Em vaig posar a plorar de ràbia i d'impotència allà mateix!

LA TORNADA A MANRESA I L'OSTRACISME LABORAL

El retorn va ser molt trist, el piset on ara vivien els meus pares al carrer d'Alta Puigterrà, tocant a la carretera de Vic, era petit i fosc, ens havien robat els llibres i objectes valuosos i ja no tenia el piano. La meva mare semblava una ànima en pena i el meu pare estava envellit.

M'havia de presentar cada quinze dies a la policia. Allà desfilàvem els rojos de Manresa i érem insultats i vexats pels guàrdies i falangistes, sobretot les noies, i els homes eren colpejats sense cap motiu (hi havia un guàrdia municipal especialment violent que es deia Gual). Moltes vegades no podia resistir tanta tensió i tanta ràbia continguda i m'agafaven taquicàrdies allà mateix; em pensava que em moriria.

La meva germana treballava a la fàbrica i cosia a casa, la mare estava malalta i el meu pare, encara que finalment va ser readmès a l' Ajuntament, feia una feina de menys categoria i per guanyar més diners agafava petits encàrrecs de fuster, tot i que no tenia gaire força al braç.

Jo vaig buscar feina i vaig trobar totes les portes tancades. Vaig provar sort a Telefònica, a la companyia de la llum, fins i tot a la fàbrica... però quan demanaven informes i sabien que havia estat a la presó, ningú no em volia contractar. Alguns fins i tot se'm treien del davant de mala manera, i a més havia de fer el servei social!

ESPERAR I DESESPERAR

Els meus pares intentaven que m'alimentés, però cada dia estava més prima, pesava només quaranta-dos quilos. L'estómac no m'admetia res. Vaig caure en una profunda depressió, l'única cosa que m'aguantava eren les cartes del Josep. Havia de viure per ell, no li podia fallar perquè encara estava pitjor que jo.

La seva família havia sofert l'espoli econòmic al final de la guerra, la seva mare havia mort l'any 42 i ell no va poder anar a l'enterrament. El seu padrastre, sol i impotent davant d'aquella trista situació, em va demanar que no abandonés el seu fill. Ja ens coneixíem d'haver coincidit a la presó i s'havia fet amic del meu pare; l'havíem convidat dues o tres vegades a Manresa. Per desgràcia, va morir d'un ictus l'any 1943 i casa seva fou assaltada en quedar deshabitada.

El Josep quedava sol, amb totes les terres i la casa de Vallmoll sense govern, en mans de la seva cosina. La seva àvia, Magdalena Llauredó Hortet, ja era gran i vivia a Tarragona, i es va haver de fer càrrec de les despeses de l'advocat Eduardo Medina Virgil que portava el cas. La dona no defallia i va escriure una carta a Madrid explicant la situació familiar i demanant l'indult, però no va rebre mai cap resposta, i mentre alguns companys de Vallmoll sortien amb la condicional, a ell li van denegar tots els recursos.

Sense saber què més fer, vaig parlar amb al meu advocat, el senyor Lluís Alegre, que em va demanar avals per tramitar una altra petició. Però a Vallmoll ningú es va voler comprometre.

Els anys passaven i res no millorava, faltaven articles de primera necessitat, patíem fred i gana i si hi havia alguna emergència o es necessitava algun medicament s'havia de recórrer al mercat negre, cosa que ens repugnava. No teníem diners, i vaig començar a cosir i tricotar jerseis per encàrrec. Hi havia setmanes que guanyava vuitanta pessetes, d'altres cinquanta, d'altres cent. Aquesta feina m'atacava els nervis, però havia d'ajudar la família i estalviar una mica per anar a Barcelona a veure el Josep.

Cada any que passava era un martiri, llegíem totes les disposicions dels consells de ministres, però la llibertat mai no li tocava i vèiem, impotents, com s'escolava la nostra joventut. Jo feia una vida molt retirada, no m'agradava el xivarri, anava a passejar pels

boscós i no podia sofrir gaire estona els llocs tancats. Tenia molt contacte amb els excompans de presó: la Pujoleta, l'Assumpció, la Isabel, el Font, el Gros, el Solans... També fèiem tertúlia literària a casa del Josep Vilà Ortonobes, i vàrem tenir un disgust terrible quan va morir l'any 1945.

El meu pare continuava tenint molta amistat amb alguns músics manresans i m'agradava molt sentir com assajaven. Recordo amb afecte la Maria Altimira, que tocava el violí i cantava amb l'orquestra Farrés, i sobretot la Maria Escuder, la meva professora de piano, amb qui érem veïnes i amigues i anava molt a casa seva.

El Josep a la presó tenia un company manresà, el Salvador Marones, que era músic, i em van dedicar una partitura preciosa titulada *Lamento*, amb música de Salvador Marones i lletra, dibuix de portada i transcripció de Josep Batalla, que encara conservo.

Mentrestant m'anaven sortint pretendents. Recordo un rellotger, i un músic que tocava el saxo i es deia Evaristo, però jo sentia que ja no podria estimar cap altre home. Mai no abandonaria el Josep, l'esperaria encara que hagués de complir íntegra la pena de trenta anys!

LES VISITES A LA MODEL

La primera vegada que vaig visitar el Josep a la presó va ser el 17 de juliol de 1941. Estava emocionada, però en aquell locutori era molt difícil la comunicació: estàvem separats per dues reixes entre les quals hi havia un passadís. Ell portava el cap rapat, i de moment no el vaig reconèixer i gairebé no vaig saber què dir-li. Vaig sortir amb una sensació estranya. La correspondència va esdevenir una necessitat vital per a tots dos. Esperar el carter era una il·lusió i un turment. Quan sortia algun seu company en llibertat, si era de la zona del Bages em venia a veure i m'explicava com anava tot per allà dins. Encara conservo uns blocs del Josep amb totes les adreces.

Tancats a la Model hi havia la flor i nata dels intel·lectuals republicans: polítics i artistes que no havien pogut marxar a l'exili. El Josep sempre deia que va ser la seva universitat.

Anar a la Model era una odissea. El viatge en tren durava més de dues hores, i la presó, ubicada al carrer d'Entença, era molt lluny de l'estació. Em llevava de fosc, a les cinc de la matinada, i tornava de fosc, a les nou del vespre. Procurava anar sempre acompanyada

perquè era molt perillós per a una noia sola. A l'hivern era impossible fer el trajecte pel fred i les contínues avaries del tren, i fins i tot a l'estiu més d'una vegada havia agafat un bon constipat i se m'havien fet malbé les sabates amb la pluja i les caminades.

S'havia de fer molta cua, les visites eren curtes i no ens podíem dir res d'interessant, sempre en sortia trista i frustrada. Malgrat tot, ell va deixar escrit en un bloc, que vam trobar després de la seva mort, que quan em va veure per primer cop va jurar que seria la seva dona.

La nostra correspondència va durar tots els anys que va estar empresonat, m'enviava una mena de diari amb el seu dia a dia amb els companys que jo ja coneixia per referències:

Santiago Balcells Carbonell, de Vallmoll, amic d'infància amb el qual va compartir consell de guerra i presó.

Josep Canet Puigmartí, de Monistrol de Calders, vegetarià, naturista i llibertari. Era el nòvio de la Isabel Picañol.

Els sindicalistes Eusebi Brunet Sala, de Palà de Torroella; Agustí Murà, d'Esparraguera, i J. Pujol, de Castellbell i el Vilar.

Els rabassaires Joan Contijoch, de Cabra del Camp, i Pere i Albert Rovira, de Creixell.

El comunista i agent secret Lluís Salesas Juncà, de Barcelona.

Els músics Salvador Marones Torres, de Manresa, i Josep Guinart Ortiga, de Barcelona, que animaven l'orquestra i la coral de la presó.

L'escriptor Josep Rius Morgades, del Vendrell.

L'esperantista Eduard Inurriagarro Fonseca, de Barcelona.

I els pintors, professors, activistes, etcètera.

A la presó va aprofitar molt el temps. Va llegir molt, va perfeccionar el francès, va fer cinc cursos de solfeig i teoria, dos d'harmonia, va aprendre a tocar la guitarra i la bandúrria.

Comptabilitat, taquigrafia, va dibuixar retrats i paisatges, formava part del cor de la presó i va copiar una infinitat de partitures. També feia gimnàstica i estava a l'equip de futbol.

1945 – ARRIBA LA LLIBERTAT DEFINITIVA

El 14 d'abril de l'any 1945, dia memorable en altres temps, em va arribar la llibertat definitiva, però no s'acabava el malson perquè a la pràctica tot va continuar gairebé igual: no m'havia de presentar a la policia, però continuava sense trobar cap feina i amb els antecedents penals.

1946 – UNA NOVA VIDA LLUNY DE TOT

Anava passant el temps i un dia, quan ja no ens atrevíem a fer-nos il·lusions, al Josep li va arribar l'indult. Era a primers de l'any 1946 quan va venir a Manresa. Feia molt fred i havia nevat. Només baixar del tren, allà mateix a l'estació, em va demanar per casar-nos. Jo tenia vint-i-set anys i ell estava a punt de fer-ne trenta-un. Ho vaig acceptar sense condicions. No vaig voler anar a veure com era Vallmoll, ni la casa, ni les terres. Vaig cremar les naus, perquè després de tot el que havíem compartit, era l'única persona amb la qual em veia capaç de continuar lluitant a la vida, i no volia que res em fes dubtar de la meva decisió.

Ens vam casar a Manresa el 25 de juliol de 1946. La meva adaptació a Vallmoll no va ser fàcil. Vaig topar amb l'hostilitat d'unes persones que em veien com una finolis de ciutat, estrangera i completament ignorant dels costums del camp. Les xafarderies i murmuracions em perseguen a cada pas. Per acabar-ho d'empitjorar, estàvem en el punt de mira dels falangistes i la Guàrdia Civil, que, per por dels maquis, ens tenia ben fitxats tots els rojos de la comarca, i més d'una vegada ens havien donat un bon ensurt amb registres a mitjanit a punta de fusell.

1951 – EL RETORN

A Vallmoll vàrem treballar de valent per restaurar la casa i fer rendibles les collites, i al cap de dos anys va néixer la nostra filla. Havíem aconseguit una certa felicitat quan, de cop, va morir el meu pare, i pocs mesos després una terrible glaçada va matar els garrofers i avellaners, que eren la base de la nostra economia.

L'any 1951, fugint de la misèria vam decidir tornar a Manresa, de moment al piset del carrer d'Alta Puigterrà, 49 amb la meva mare ja molt malalta i la meva germana, que treballava a la fàbrica.

Tornàvem a començar de zero. Tots dos teníem antecedents penals i ens fou impossible trobar una feina estable d'acord amb les nostres aspiracions. Jo em vaig quedar a casa a cosir i a cuidar la mare, que va morir al cap de pocs mesos. El Josep s'hagué de conformar amb feines eventuais, fins que una altra vegada el senyor Ignasi Clop, vell amic del meu pare, ens va ajudar i el va col·locar a la seva fàbrica de cotó hidròfil, on va treballar tota la vida.

A poc a poc ens vam anar refent de tantes desgràcies; érem joves i encara teníem una certa esperança que la situació política podria canviar o millorar. Per desgràcia, no va ser així. Vam perdre molt pel camí, les il·lusions de la joventut i les aspiracions personals, però no ens van poder doblegar el pensament. Sempre vàrem comptar amb el suport i l'amistat incondicional dels nostres companys de lluita i mai vàrem renunciar als nostres ideals.

Autora del text: Anna M. Batalla Solà (2020)